

TÖRÖK ÁDÁM

Közös érdeklődés – eltérő nézőpont

Válasz Fábri Györgynek

Nagy örömmre szolgált, amikor eljutott hozzám Fábri György véleménye a Közgazdasági Szemlében 2008 októberében megjelent cikkemről a hazai felsőoktatási rangsorokról. Még jobban örültem volna, ha annak idején kifejtí véleményét mostani írásom előzményéről,¹ amelyben a felsőoktatási rangsorkészítés magyarországi közelmúltjáról ugyanez az értékelés szerepel. Fábri György véleménye egy pontján egyetértően hivatkozik korábbi cikkem általánosabb megállapításaira, a hazai vonatkozású, kétségtelenül nem szórmentén megfogalmazott gondolatmenet azonban, úgy tűnik, elkerülte a figyelmét.

Kedvező ténynek tartom, hogy vannak kollégák, akik hozzám hasonlóan nemcsak üzleti, hanem komoly szakmai ügynek, alapos elemzést igénylő közgazdasági kérdéskörnek is tartják a felsőoktatási rangsorok készítését, értékelését és fejlesztését. Fábri György válaszcikke nemcsak különböző hazai kutatói közösségek, hanem más-más szakterületek között is megteremtheti a magyar felsőoktatás jövője szempontjából (is) kulcsfontosságú mély szakmai együttműködés lehetőségét.

Igen, itt más szakmák hasonló kutatási területéről van szó. Fábri György és munkatársai elsősorban az „oktatáskutatás” néven ismert interdiszciplináris területet művelik, magam viszont a makro- és a mikroökonómia határterületén mozgó közgazdász vagyok, mégpedig a versenyképességi kérdések iránti erős érdeklődéssel. A felsőoktatási rangsorok problematikáját is elsősorban a versenyképességi kutatások egyik újabb, különösen fontos és szemléletes területének, nem pedig oktatáskutatási vagy oktatás-gazdaságtani ügynek tekintem.

Ez a fő magyarázat Fábri Györgynek arra a teljesen indokolt észrevételére, hogy cikkemben nem fordítottam figyelmet a Felvi-rangsorok 2001 és 2005 közötti összes magyarországi előzményére. Ezek eredményei ugyanis csak kisebb részben jelentek meg a közgazdasági szakmai sajtóban, az oktatáskutatók szakmai fórumai mellett inkább csak a napilapok adtak hírt róluk. A „felsőoktatási szakmai körökben teljes körű” használatukból pedig sajnos kimaradtam, nem lévén a Rektori Konferencia tagja vagy akár meghívottja sem 2001-től, sem azelőtt. Örömmel venném a magyarázatot egyébként arra, hogy a Rektori Konferencia miért is minősülne a felsőoktatási szakma „teljes körének”. A két szakterület jobb összekapcsolását pedig most már magam is fontosnak tartom, és ezért fogadtam el az Educatio oktatáskutatási folyóirat felkérését egy cikkre, ahol kifejtettem a Közgazdasági Szemlében közöltektől ott sem eltérő véleményemet.

A maximális filológiai pontosság követelményében tehát egyetértünk Fábri Györggyel. A Felvi-rangsorok módszertani alaposságának megkérdőjelezése, bármilyen „kutatói-szerzői öntudat” megsértése pedig tőlem távol álló szándék. Két körülményre azonban újból fel kell hívnom a figyelmet. Az egyik: az általam összehasonlított tudományos

¹ Az európai felsőoktatás versenyképessége és a liszaboni célkitűzések. Mennyire hihetünk a nemzetközi egyetemi rangsoroknak? Közgazdasági Szemle, 2006. 4. sz. 310–329. o.

igényű és átfogó (tehát közgazdaságilag is értelmezhető módszertannal készített és valóban a nemzetközi mezőnyt értékelő) rangsorok figyelembevételének jeleit nem találtam meg a Felvi rangsorkészítési módszertanában; az átfogó nemzetközi rangsorok ugyanis elsősorban nem presztízst mérnek, és bőven teret adnak a versenyképességi elemzésekben ugyancsak fontos keresleti oldal mutatóinak is. Ez utóbbiakat ugyanakkor a Felvi rangsor készítői, Fábri György szerint is, kevésbé tartják fontosnak.

S a másik körülmény: a Felvi-módszerrel készített 2007-es HVG-rangsor elemzésénél több olyan furcsaságra, irreálisnak tűnő helyezésre hívtam fel a figyelmet a Fábri György által hivatkozott cikkemben, amely a magyar felsőoktatás kevésbé avatott ismerőinek is joggal szemet szúrhatott. Ezeket most nem ismételném meg, de gondoljuk csak el: ha valaki versenyképességi rangsort készít a világ autóiparáról, és abban jobb helyezést ad mondjuk egy elavult technológiával dolgozó indiai autógyárnak, mint egy legalábbis Európában jól jegyzett, kiemelkedő minőséget produkáló és korszerűbb autót gyártó német vállalatnak, akkor vagy a módszertan önkényes megválasztását, vagy pedig az egyébként megfelelő módszertan hanyag alkalmazását vehetik a szemére.

A Felvi-módszertant alkalmazó legújabb, 2008. évi HVG-rangsorban (Diploma, 2009) is találtam nehezen értelmezhető meglepetést: a karok összesített rangsorában a Pannon Egyetem 32. helyre tett Gazdaságtudományi Kara (PE GTK) kilenc hellyel megelőzi a Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaság-tudományi Karát [NYME KTK, 41. helyezés (30. o.)]. Ezzel szemben a gazdaságtudományi képzési rangsorban a NYME KTK 4. helyezett, a PE GTK pedig 22., tehát itt 18 helynyi a különbség, de ellenkező előjellel (90. o.). Nem mindegy, hogy egy dunántúli, a két egyetem közötti választást mérlegelő jövőző hallgató melyik listát nézi át először.

A nemzetközi összehasonlító rangsorok ügyében hasonlóan szkeptikus a véleményem, mint Fábri Györgynek, figyelembevételük hiányát mégis komoly gondnak tartom. Nem tekinthetünk el ugyanis attól a mind világosabb ténytől (nyelvi elszigeteltségünkre hivatkozva sem), hogy a világ felsőoktatásában egyre erősebb *nemzetközi* verseny folyik a hallgatókért, s ezzel szoros összefüggésben az erőforrásokért. Ebbe a versenybe Magyarország is beszállt, amikor elfogadta az úgynevezett bolognai folyamat játékszabályait. Így pedig fontos lenne valamilyen összefüggést találni az európai és a magyar mércék között (szakzsargonban ez volna az „átjárhatóság”).

A munkaerő-piaci értékítélet valóban nem lehet alapvető vagy főleg nem egyedülálló kimeneti mutató. A magyar munkaerőpiac ugyanis sok szegmensében még nem működik igazi versenypiacként, például a területi mobilitás korlátozott volta, valamint a szereplők információhiánya miatt. Sajnos itt hasonló a helyzet, mint a felsőoktatásba való jelentkezést fontolgató diákoknál. Ők sem tudják pontosan, melyik intézmény képzései milyen értékűek, de az intézményi/kari presztízst mérő rangsorok egy része mégis ilyen bizonytalan értékítéletek tömegét próbálja alapul venni.

Persze a valódi szakmai értéket mérni hivatott mutatók sem mindig megbízhatók, s ezek egy részét jelezni is szerettem volna a Fábri György megjegyzéseit kiváltó cikkemben. A minősített oktatók aránya a magyarországi PhD-képzések sokszor egyenetlen színvonala miatt nem jelez valódi minőséget. Van továbbá egy kevésbé ismert, de hatásaiban fel sem térképezett ok: a kilencvenes évek közepén a régi Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) megszűnése miatt volt több olyan kandidátusi pályázat, amelyet minősíthetetlenül rossz disszertáció és védelem esetén sem lehetett elutasítani.² Az akadémiai

² A jogorvoslati fórum (a TMB) eltűnése ugyanis megfosztotta volna az elutasított jelentkezőket a fellebbezés lehetőségétől, az új MTA Doktori Tanácshoz pedig már nem kerülhettek újabb elbírálást igénylő kandidátusi ügyek. Ez különösen az aspiránsoknál volt súlyos joghézag. Mellelleg ma is vannak magyar egyetemeken olyan PhD-ügyek, ahol a rossz bírálói értékelés ellenére megadják a fokozatot, ha a jelöltek valamilyen szakmai jogcímet találnak arra, hogy jogi eljárásokkal fenyegetőzhessenek.

doktori fokozatok minősítési mércéje már sokkal szigorúbb, de az akkreditációs okok miatt alkalmazott, DSc című egyetemi tanárok között van olyan, aki nem végez érdemi munkát a nevével büszkélkedő intézményben.

Abban is egyetérttek Fábri Györggyel, hogy a rangsorok csak kevésbé tekinthetők „érvényes felsőoktatási kommunikációs formának”. Engem azonban szakmailag sokkal kevésbé érdekel egy rangsor kommunikációs szerepe, mint az a lehetséges funkciója, hogy mérje vagy akár csak ábrázolja a felsőoktatás szereplői között folyó versenyt. Mert ott is verseny folyik éppúgy, mint a rangsorkészítők között. A verseny szakszerű mérése azonban nem egyszerű dolog. Fábri György például azért tekinti többek között „piacvezetőnek” a Felvi-rangsort, mert hétéves adatsorok állnak a rangsorkészítők rendelkezésére. Egy versenyző azonban nem attól piacvezető, hogy a legjobb feltételekkel indul, hanem attól, hogy a legjobb teljesítményt éri el a piacon, például a legmagasabb értékesítési részaránnyal büszkélkedhet. Fábri György erre utal is cikke első részében, de a „piacvezető” fogalmát véleményem szerint nem használja pontosan. Valóban, itt is vizsgálni kell a keresleti oldalt a verseny valóban tárgyilagos megítélése érdekében, mert egyébként nem tudunk igazi tartalmat adni a látszólag tényeken alapuló kijelentéseinknek.

Természetesen a rangsorok nem mutathatják meg, hogy jó vagy rossz egy adott egyetem, főiskola, kar vagy szak, hiszen ilyen értékítélet értelmetlen is volna a minőségi kritériumok megfelelő tisztázása nélkül. Megfelelő módszertan esetén azonban arra alkalmasak lehetnek, hogy segítsék a tisztulást a magyar felsőoktatás kissé kaotikus, számos szereplőjű, sokféle politikai és gazdasági érdektől átszőtt, valószínűleg komoly hatékonysági problémákkal küszködő piacán.

Vigyázni kellene, nehogy majd egyszer több képzés legyen Magyarországon, mint ahány felvételre jelentkező hallgató. A rangsorok módszertanáról, értelméről, sőt hasznáról megindult vitánktól így sokkal remélhetjük, hogy előbb-utóbb nemcsak a hazai módszertan megalapozott fejlesztését fogja elősegíteni, hanem hozzájárul az akkreditációs mércék és eljárások korszerűsítéséhez is. Mindez szükséges lenne ahhoz, hogy valóban kialakuljon az európai mércével is versenyképes magyar felsőoktatás – nemcsak helyenként, hanem minden intézményben.